

Amikor örömmel üdvözljük a Kritikai Jegyzék most megjelent részkötetét, türelmetlenül várjuk befejező részét is, mely III. András okleveleit regisztrálja majd.

Boronkai Iván

Teleki László válogatott munkái. 1—2. köt. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta: Kemény G. Gábor Bp. 1961. Szépirodalmi K. 447; 342. (Magyar Századok)

Teleki László életútja a megoldatlan rejtélyek halmaza. Az irodalomtörténetírás, a drámaelmélet és a színikritika egyes művelői közel százhuszonöt éve azon fáradoznak — bár nem nagy eredménnyel —, hogy magyarázni és bizonyítani próbálják a *Kegyenc* fejlődéstörténeti becseit és művészi értékeit, a történettudomány marxista kutatói pedig csak újabban, a tavalyi centenárium okán fordultak fokozott figyelemmel a tragikus sorsú, kiváló politikus emléke felé, s tarták föl a Teleki-életmű néhány homályos mozzanatát. (Pl. Szabad György, aki Teleki öngyilkosságának körülményeit és Horváth Zoltán, aki hőse drezdai elfogatását helyezte új, az eddigieknél jobb megvilágításba.)

A *Válogatott munkák* a Teleki életmű szemelvényes bemutatására törekszik: a politikusnak és diplomatának munkásságát a kiadvány jellegéhez jól illő mértéktartással dokumentálja, a *Kegyenc* szerzőjének pedig méltóképp idézi írói erőfeszítéseit; a dráma szövegét — száz év után végre ismét — eredeti megfogalmazásban adja.

Teleki pályafutásából logikusan következik, hogy a *Válogatott munkák* leginkább figyelemre méltó, értékesebb részét a *nem szépirodalmi jellegű* részek teszik. Úgymint: az első alkalommal most megjelenő 1821-i *Gyermekkori napló* (néhai Romhányi Gyula másolatában), az 1833—34-i és ugyancsak novum jellegű *Utínapló* (szöveggyűjtemény ugyanaz), a Gunst Péter bevezetőjével és jegyzeteivel megjelent *Beszédek-válogatás* (időhatár: 1837—1848), a Horváth Zoltán anyagfeltáró munkájának köszönhető terjedelmes *Levelek-ciklus* (válogatási időhatár: 1848—1861) és a Teleki László életére, illetve munkásságára vonatkozó könyvészeti összesítések (Fehér Judit munkája). Ezek sorából kivált Gunst Péter és Horváth Zoltán vállalkozása figyelemre méltó. Míg Gunst imponálóan magvas, lényeges problémákat jelző bevezetőjéből, illetőleg az általa válogatott beszédekből meggyőzően, helyesen bontakozik ki Teleki-nek, a főrendi tábla ellenzéki szónokának tevékenysége, addig Horváth Zoltán gondozta levéltár alapszövege és ennek kiváló jegyzetei

már-már egy készülő Teleki-monográfia izgalmas forrásanyagát, vagy más oldalról: biztos kezű vázlatát előlegezik.

Kemény G. Gábor terjedős, néhol részletekbe vesző és általában agyonfoglalmozott előszava az említett szemelvények és a Teleki-szakirodalom szintetikus értékelésére törekszik. Célját azonban csak a politikus-diplomata pályaképének vázolásakor közelíti meg, a drámaíró Teleki illő bemutatásával végképp adós marad. Százhuszlapos értekezésének irodalmi igényű része (8—26. lap), lényegében nem más, mint Hevesi Sándor 1928-i *Kegyenc*-bevezetőjének szövegszerűleg vállalt és bő lére eresztett dokumentációja. Romhányi Gyulának az ItK 1941. évfolyamában megjelent *Kegyenc*-tanulmányára is hivatkozik, — erre ugyancsak rezonál, de anélkül, hogy Romhányi elgondolkodtató megállapításain érdemben túllépne. Fontosabbnak az első párhuzam mutatkozik. Hiszen, mit vesz alapul Hevesi? Szerinte a *Kegyenc* alapeszméjét a politikum világtörténeti méretű sodrása határozza meg; e drámát — ugyanő fejtegeti — csak olyan hazánkfia írhatta, „akiben a politikai problémák egyéni élménnyé váltak.” És mi olvasható a *Válogatott munkák* előszavában? Szinte ugyanez: „Az életmű jórészt napjainkban is nyitott kérdései iránt érdeklődők: olvasók és kutatók, bizonyára hozzájárulásukat adják ahhoz az idézett felismerésben [ti. Hevesiben] is kifejezésre jutó, kezdeti megállapításhoz, hogy Teleki László pályaképében irodalmi és politikai nézőpont, irodalomtörténeti elemzés egymást kiegészítő, elválaszthatatlan egységben függ össze...” (8. lap).

Látható ennyiből is, Kemény G. Gábor műféle módszert követ. Nyomon kíséri Teleki életútját 1840—41-ig, idézi és megemlegeti Teleki László kötetben olvasható országgyűlési felszólalásait (mind az erdélyieket, mind a pozsonyiakat), majd végül szóvá teszi: „Teleki László ez idő tájt fejezhette be a dráma két ívre terjedő vázlatát” (15. lap).

Más vonatkozásban sem kapunk sok újat Kemény G. Gábor bevezetőjének irodalomtörténeti érdekű lapjaitól. A fentiek folytatásául ugyanis valami olyan fejtegetés található, mire leginkább „a *Kegyenc* utólete” alcím illenek: e részlet pedig — akárcsak a dráma genézisével foglalkozó — többet markol, mint amennyit valójában fog. Az meg tudható belőle, hogy ki, mikor és hogyan nyilatkozott Teleki tragédiájáról, néha még az is, hogy kinek-kinek az ítélete miért pártfogó vagy elítélő jellegű, de több semmi. Abban az esetben legalábbis, ha nem számítom ide az oly nyilvánvaló melléfogásokat, aminőkre ékes példa a *Kegyenc* alapeszméjéről írt passzus. Ebben ily furcsa megállapítás található: „ha nem ismerjük fel a mű alapeszméjét, szembehelyezkedünk annak iro-

dalmi értékeivel is, és négy kritikus nemzedék dandárját követve merőben félreismerjük az egykorú bírálók által is már a *Bánk bán* mellé sorolt nagy klasszikus drámánk lényegi mondanivalóját" (10—11. lap).

Kemény G. Gábor felfogásából tehát nem más következik, minthogy valamely műalkotás *irodalmi értékét* a felismert (vagy fel nem ismert) alapeszme jellege határozza meg; e tétel pedig amennyire igaz, annyira igaztalan is. Mert nem kétséges: bár helyes, eszünkhöz és szívünkhöz egyaránt szóló, jó alapeszme nélkül tartós, irodalmi értékű drámát nehéz elképzelni, ám az sem mellőzhető, hogy a legjobb drámái alapeszme is könnyen jelentkezhettek kevésbé sikerült, dramaturgiailag itt-ott rosszul szabott köntösben, mint azt a *Kegyenc* példája is tanúsítja.

A bevezető idézett melléfogása tán mellőzhető lenne, ha Kemény tanulmányának *miniket illető részletében* nem büjkálna valami irodalomtól idegen szemlélet. A szerző egyenesen óvakodik a *Kegyencet* illető esztétikai, dramaturgiai, drámatörténeti állásfoglalástól; Teleki László csakugyan klasszikus veretű, bár adott formájában nem szinpadképes alkotását szinte egy országgyűlési beszéddel vagy útinaplóval felérő és egyenrangú kortörténeti dokumentumnak veszi, holott köztudomású: a *Kegyenc* művészi alkotás, tehát másnemű vizsgálati módszert kíván, mint Teleki politikai, közéleti jellegű írásai. Tanulmányírói mulasztásainak java innen ered. Mindössze a példa okán említem, hogy bevezetője 11. lapján Kemény azt írja, illetve így fogadkozik: „az elmúlt feudális követő társadalmi berendezkedés feletti tünődésből, kínzó kiutkeresésből [ti. Telekiéből] is ered a dráma felkocozott érzelmi hangvétele, s az annyi bírálója által joggal, ha nem is a lényegét megvilágító módon kifogásolt nem egy romantikus túlzása, visszatetszőnek vélt szerelensége, *mint erre később visszatérünk.*” A baj itt van: e valóban fontos problémakörre visszatérni Kemény G. Gábor — hogy, hogyan nem — elfeledkezett.

A *Válogatott munkák* előszavának irodalomtörténeti értékét mindez jelentősen csökkenti, de fájdalom, az irodalomtörténeti vizsgálódás hiánya ráveti árnyékát a kiadvány más pontjára is, értem ezen Kozocsa Sándornak a *Kegyenc* eredeti szövegéhez fűzött utószavát. Kozocsa megemlíti, hogy Gyulai Pál átírta, meghamisította a *Kegyenc* szövegét s így tette közzé 1879-ben. (A későbbi kiadások, még *Hevesi* is, ezt követték!). A kétféle szöveg összevetéséből származó kiváltképp fontos elvi tanulságok kimondása helyett azonban azt sorolja fel (I, 307—309.), hogy Teleki *Kegyenc* hol és mikor jelent meg nyomtatásban. Erre pedig kár volt energiát fordítania (ezt kár volt észre nem vennie a kötet szerkesztőjének), hiszen az

olvasó ugyanezt a II. kötetből is megtudhatja hol a *Kegyenc* különféle kiadásainak és szövegváltozatok könyvészeti jegyzéke kellő teret kapott.

Összegezésül: Teleki László válogatott munkáinak kiadása, bár történeti és irodalomtörténeti érdekűnek egyképp ígérkezett, adott formájában csak a történettudomány igényeit igyekszik kielégíteni. Az irodalomtörténet művelőjének meg kell elégednie a *Kegyenc* eddig nehezen hozzáférhető eredeti szövegével, illetve e kiadvány igen fontos, de első-sorban történeti érdekű dokumentumaival és jegyzeteivel, melyek az irodalomtörténetírás számára is hasznos forrásoknak bizonyulnak.

Somogyi Sándor

R. Várkonyi Ágnes: Thaly Kálmán és történetírása. Bp. 1961. Akadémiai K. 502 1. (Tudománytörténeti Tanulmányok, 1.)

Várkonyi Ágnes könyvének elolvasása után elmondhatjuk, hogy a *Tudománytörténeti tanulmányok* c. sorozat első kötete nem keltett csalódást. A magyar történetírás történetének ezt a fontos nagy körülményekkel megírt fejezetét az irodalomtörténetészek is haszonnal tanulmányozhatják. Ez az első összefoglaló munka, amelyben a szerző dualizmuskori Magyarország tekintélyes, sok botrányt megért historikusának életművéről marxista ígérennyel készített mérleget. Céltűzésében arra is törekedett, hogy „a kor történettudósainak és történetiszemléletének vázlatos képével megrajzolja azt a szellemi környezetet, amely az egész alkotómunkáját irányította, befolyásolta” s hogy „kijelölje a helyet, amelyet Thaly Kálmán munkássága a korabeli magyar történetírásban elfoglal.” Az alkotó historikus, az életmű és szemlélet elemzésével, kritikai méltatásával kívánta előbbre vinni ezt az évtizedek óta gyűrűző, de a megoldás közelébe csak az utóbbi években került problémát. Könyvének hitelét fokozza követett historiográfiai módszerének helyessége, hogy t. következetesen az egész embert tartotta szem előtt.

Thaly politikai és történetírói működését szerves egységben tárgyalja, s emberi vonásaival is kapcsolatba hozza. Ugyanakkor romantikus nemesi-nacionalista történetiszemléletének kialakulásának kora és osztálya, a középnemesség, gazdasági-társadalmi viszonyainak gondos elemzése közben rajzolja meg. *Történelem és valóság* (1867—1878) c. részben meggyőzően mutatja ki Thaly történetiszemléletének korlátait, s azt, hogy miért nem juthatott el Rákóczi „udvari historikusa” a kuruc kor megértéséhez, a társadalmi kérdé-